

УДК 657:658.14

МЕТОДИ ОПТИМІЗАЦІЇ ОПОДАТКУВАННЯ В СИСТЕМІ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ

І. Атаманенко

*Львівський інститут банківської справи
Університету банківської справи НБУ*

Ключові слова: податкова система, податкове планування, методи податкового планування, податкова політика, аналіз, податки.

Виділено основні механізми зменшення податкових платежів. Досліджено окремі аспекти податкового планування, проведено аналіз основних методів зовнішнього і внутрішнього податкового планування. Основну увагу приділено систематизації та доповненню методів податкового планування.

Постановка проблеми. В умовах економічної кризи суб'єктам господарської діяльності як ніколи важливо максимально ефективніше адаптуватися до нових умов діяльності задля збереження своїх позицій на ринку, а часто просто для виживання в складній ситуації. Відомо, що значну частку витрат підприємства складають податкові платежі, які безпосередньо впливають на собівартість товарів, робіт і послуг, а також визначають рівень прибутковості бізнесу. Сьогодні формування адекватної податкової політики підприємства вимагає знання методів податкового планування як шляхів зменшення податкових платежів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методам податкового планування присвячені праці таких вітчизняних науковців, як Ю.Іванов, А.Єлісєєв, Т.Антонов, Л.Сердюк. Водночас актуальними залишаються систематизація методів податкового планування, їх доповнення у системі управління фінансами підприємства та аналізу ефективності їх застосування.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є визначення науково обгрунтованої і практично доцільної системи методів податкового планування, зокрема основної її складової – податкового планування, здатної тією чи іншою мірою залагодити, а за можливості і зовсім елімінувати інституційні ризики, що виникають у зв'язку з оподаткуванням господарської діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу. Виділяють три основні механізми зменшення податкових платежів: ухилення від сплати податків (tax evasion), обхід податків (tax avoidance) та податкове планування (tax planning) [1].

Ухилення від сплати податків (tax evasion) – нелегальний спосіб зменшення своїх податкових зобов'язань за податковими платежами, заснований на свідомому, кримінально карному (Стаття 212 Кримінального кодексу України – ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів [2]) використанні методів приховування доходів і майна від податкових органів, створення фіктивних витрат, а також навмисного (з умислом) спотворення бухгалтерської і податкової звітності.

Легальної можливості «ухилитися від податків» не існує. Будь-які цілеспрямовані дії суб'єкта, що порушують чинне законодавство, у результаті яких бюджет так чи інакше недоотримує ті, що належать йому за законом, суми податків, є шахрайськими та нелегальними і ведуть до настання податкової або кримінальної відповідальності.

Податкове планування (tax planning) – легальний спосіб зменшення податкових зобов'язань, заснований на використанні можливостей, наданих податковим законодавством, через коректування своєї господарської діяльності і методів ведення бухгалтерського обліку.

Уникнення податків (tax avoidance) – мінімізація податкових зобов'язань законним використанням колізій і недоробок нормативних законодавчих актів; при цьому платник податків повністю розкриває свою облікову і звітну інформацію податковим органам. Цей метод дозволяє надалі досить успішно оспорювати в суді претензії податкових органів до вибраної податкової політики, ґрунтуючись на принципі «що не заборонене законом, то дозволено». Обидва останні способи, з юридичного погляду, не припускають порушення законних інтересів бюджету. Правда, уникнення податків несе в собі додаткові ризики, пов'язані з величезними труднощами на шляху судових спорів із податковими органами.

Порівняльні дані щодо кожного з цих механізмів наведені в таблиці. Незважаючи на те, що всі три механізми активно використовують платники податків, викладені саме в такій послідовності вони відтворюють не тільки еволюцію від простого до складного, а й еволюцію характеру взаємин між бізнесом і державою, свого роду історію пошуку ними розумного компромісу. Аналіз практики застосування податкового планування показує, що всі методи, механізми, підходи і прийоми використовуються переважно комплексно, у тісному взаємозв'язку один з одним. Використання ж їх «у чистому вигляді» спостерігають тільки на окремих прикладах певних операцій або в досить обмеженій кількості одиничних випадків [3].

Ефективність системи податкового планування також більшою мірою залежатиме від методів, які використовують для її організації. Основні елементи методу управління оподаткуванням показано на рисунку.

Податкова схема діяльності кожного підприємства загалом, як і реалізації кожної окремої угоди зокрема, є індивідуальною і вимагає попереднього планування і розрахунків. Елементи податкового планування, навіть якщо воно спеціально не організовується і не реалізовується, наявні в діяльності кожного підприємства і кожного підприємця. Людина, яка тільки-но стає на шлях підприємницької діяльності і вирішує, в якій формі цю діяльність здійснювати – бути підприємцем без утворення юридичної особи або реєструвати підприємство, – вже займається податковим плануванням, оскільки, прораховуючи витрати, пов'язані з придбанням патенту або реєстрацією підприємства, вона одночасно рахує і податки, які сплачуватиме в першому і у другому випадках.

Таблиця

Порівняльна характеристика механізмів зниження податкових платежів

Критерій порівняння	Ухилення від сплати податків (tax evasion)	Обхід податків (tax avoidance)	Податкове планування (tax planning)
Економічна вигода суб'єкта за умови успішного застосування	Максимальна	Середня або мінімальна	Середня
Рівень ризику	Максимальний	Середній	Мінімальний
Необхідна кваліфікація персоналу	Не вимагає особливої кваліфікації	Спеціальна або висока	Висока
Можливі санкції з боку держави	Аж до кримінального переслідування	Як правило, податкові або адміністративні	Переважаючі податкові
Збиток, який завдають державі і суспільству	Максимальний	Мінімальний	Може бути від мінімального до максимального
Переважне використання	Індивідуальні підприємці, малий бізнес	Малий, середній і великий бізнес	Великий бізнес
Залежність від змін економічної політики держави	Найбільш схильні до економічних, політичних та інших коливань кон'юнктури	Переважаючі схильні до коливань у сфері оподаткування	Найменш схильні до економічних, політичних та інших коливань кон'юнктури
Поєднання з іншими механізмами зниження податкових платежів	Переважаючі застосовуються самостійно	Може поєднуватися з ухиленням від сплати податків	Може поєднуватися з ухиленням від сплати податків і обходом податків

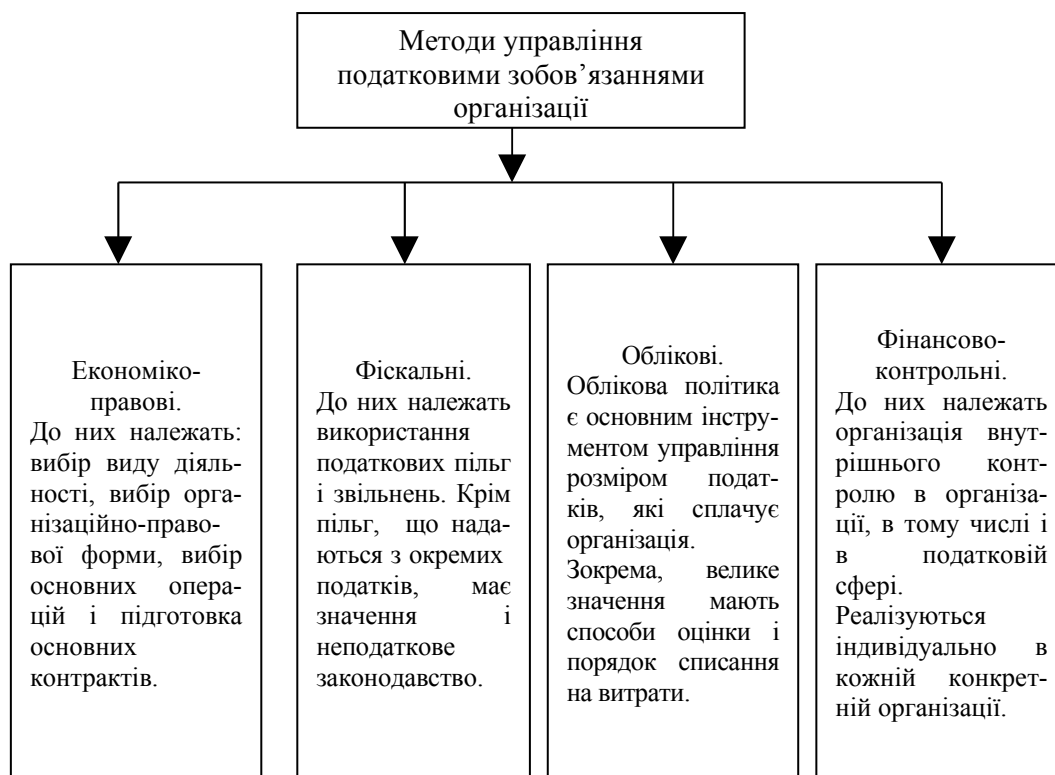

Рис. Методи управління оподаткуванням.

Зовнішнє і внутрішнє податкове планування реалізують за допомогою спеціальних методів.

Зовнішнє планування можна проводитися декількома методами: заміни податкового суб'єкта, зміни виду діяльності, зміни податкової юрисдикції.

Метод заміни податкового суб'єкта ґрунтується на використанні з метою податкової оптимізації такої організаційно-правової форми ведення бізнесу, щодо якої діє сприятливіший режим оподаткування. Наприклад, введення в бізнес-схему «інвалідних» компаній, що мають пільги як товариства інвалідів або інвалідів, які в штаті складають частку, більшу за певний рівень, – дозволяє економити на прямих податках [4].

Метод зміни виду діяльності податкового суб'єкта припускає перехід на здійснення таких видів діяльності, які оподатковуються меншою мірою порівняно з тими, які здійснювалися. Прикладом використання цього методу може слугувати перетворення торгової організації на торгового агента або комісiонера, що працює за «чужим» дорученням з «чужим» товаром за певну винагороду, або використання договору товарного кредиту, – з міркувань легшого обліку і меншого оподаткування.

Метод зміни податкової юрисдикції полягає в реєстрації організації на території, що надає за певних умов пільгове оподаткування. Вибір місця реєстрації

(території та юрисдикції) важливий за умови неоднорідності території. Коли кожен регіон країни наділений повноваженнями щодо формування місцевого законодавства і на цьому полі суб'єкти володіють деякою свободою, кожна територія використовує цю свободу по-своєму. Звідси відмінності у розмірі податкових відрахувань. Розробка стратегії розвитку компанії має на увазі можливу організацію афілійованих структур у зовнішніх зонах із мінімальним податковим тягарем (офшор).

У виборі місця реєстрації орієнтуються не тільки на розмір податкових ставок. За невеликих податкових ставок законодавство зазвичай встановлює розширену податкову базу, що зрештою може призвести до зворотного ефекту – підвищення податкових платежів [5]. Якщо невелика податкова ставка жорстко прив'язана до одиниці результату діяльності, то податкове планування стає практично неможливим.

І навпаки, за формально високих податкових ставок цілком можливе зниження податкового тягара, оскільки існують різні пільги, що стосуються частини податків, які встановлюються на рівні місцевих суб'єктів влади.

Податкове законодавство надає платникові податків достатньо багато можливостей для зниження розміру податкових платежів за допомогою внутрішнього планування, у зв'язку з чим можна виділити загальні і спеціальні методи. Серед загальних методів виділяють: вибір облікової політики, розробку контрактних схем, використання оборотних коштів, пільг та інших податкових звільнень. Серед спеціальних: метод зміни відносин, метод розділення відхилень, метод відтермінування податкового платежу і метод прямого скорочення об'єкта оподаткування.

Вибір облікової політики організації, що розробляється і приймається один раз на фінансовий рік, – найважливіша частина внутрішнього податкового планування. Цей документ підтверджує обґрунтованість і законність того чи іншого тлумачення нормативних правових актів і дій стосовно ведення бухгалтерського обліку.

Одним із тривіальних і часто використовуваних методів податкової оптимізації є зниження оподаткованого прибутку за рахунок застосування прискореної амортизації і (або) переоцінки основних засобів. Якщо можливості для прискореної амортизації в Україні невеликі, то переоцінка основних засобів є достатньо ефективним способом економії на податку на прибуток.

Контрактна схема дозволяє оптимізувати податковий режим за здійснення конкретної операції. Йдеться, по-перше, про використання платником податків у контрактах чітких і зрозумілих формулювань, а не прийнятих типових; по-друге, про використання декількох договорів, що забезпечують одну операцію. Усе це допомагає вибрати оптимальний податковий режим для здійснення конкретної операції з урахуванням графіка надходження і витрат фінансових і товарних потоків.

Пільги – одна з найважливіших деталей внутрішнього і зовнішнього податкового планування. Теоретично пільги – один зі способів стимулювати ті напрями діяльності і сфери економіки, які необхідні державі в міру їх соціальної

значущості або через неможливість державного фінансування [6]. Практично ж більшість пільг достатньо жорстко лімітують сегмент їх використання. Пільги та їх застосування значною мірою залежать від місцевого законодавства. У міжнародній практиці значну частину пільг надають місцеві закони.

Деякі пільги, що, здавалося б, не стосуються сфери діяльності безпосередньо, стають так званими непрямими пільгами; компанії потрапляють до пільговиків за формальними причинами.

Податкове законодавство передбачає різні пільги: неоподатковуваний мінімум об'єкта; вилучення з обкладання певних елементів об'єкта; звільнення від сплати податків окремих осіб або категорій платників; пониження податкових ставок; цільові податкові пільги, включаючи податкові кредити (відтермінування стягування податків), інші податкові пільги.

Спеціальні методи податкової оптимізації мають вужчу сферу застосування, ніж загальні, проте так само можуть застосовуватися на всіх підприємствах.

Метод заміни відносин ґрунтується на багатоваріантності способів вирішення господарських проблем у рамках існуючого законодавства. Суб'єкт має право віддати перевагу будь-якому з допустимих варіантів як з погляду економічної ефективності операції, так і з погляду оптимізації оподаткування.

Метод розділення відхилень базується на методі заміни. У цьому разі замінюють не всю господарську операцію, а тільки її частину, або господарську операцію замінюють на декілька операцій. Метод застосовують, як правило, коли повна заміна не дозволяє досягти очікуваного результату.

Метод відтермінування податкового платежу заснований на можливості переносити момент виникнення об'єкта оподаткування на подальший календарний період. Відповідно до чинного законодавства термін сплати більшості податків тісно пов'язаний з моментом виникнення об'єкта оподаткування і календарним періодом. Використовуючи елементи методу заміни і методу розділення, можна змінити термін сплати податку або його частини на подальший, що дозволить істотно заощадити оборотні кошти.

Метод прямого скорочення об'єкта оподаткування має на меті зниження розміру об'єкта, який підлягає оподаткуванню, або заміну цього об'єкта на інший, оподатковуваний нижчим податком або не оподатковуваний податком взагалі [6]. Об'єктом можуть бути як господарські операції, так і оподатковуване податками майно, причому скорочення не повинно мати негативного впливу на господарську діяльність підприємства.

Класифікація податків з метою їх мінімізації відштовхується від стану податку щодо собівартості:

1. Податки «усередині» собівартості. Зменшення таких податків призводить до зниження собівартості та до збільшення податку на прибуток. У результаті ефект від мінімізації таких податків є, але його частково гасить збільшення податку на прибуток.

2. Податки «поза» собівартістю (ПДВ). Мінімізація виплат з ПДВ полягає не тільки в мінімізації виручки (з якої виплачують ПДВ), а й в максимізації ПДВ, який йде в залік (ПДВ, виплачений усім постачальникам) і компенсується компанії.

3. Податки «над» собівартістю (податок на прибуток). Для цих податків слід прагнути до зменшення ставки (через зміни особи з юридичної на фізичну або юрисдикції) і формального зменшення бази оподаткування. При цьому можливе збільшення податків «усередині» собівартості.

4. Податки, які виплачують з чистого прибутку. Для цих податків прагнуть до зменшення ставки і бази оподаткування.

Податкове планування ставить своїм завданням зменшення податків. Ймовірно, саме тому в літературі не існує чіткої грані, що відокремлює податкове планування від ухиляння від сплати податків. Тому було б доцільно застосовувати такі критерії, за якими податкове планування можна відрізнити від ухиляння від оподаткування.

1. Податкове планування оперує чітко відомими категоріями, коли очікуваний результат можна визначити з тим або іншим ступенем вірогідності. Наприклад, мале підприємство, що відповідає законодавчо встановленим критеріям, може вибирати між спрощеною і звичайною системами оподаткування. Який би спосіб не вибрала організація, результат відомий заздалегідь. Наприклад, використовуючи пропуски в законодавстві, організація вважає, що її дії повинні бути розцінені як дії в рамках розумної ділової ініціативи. Проте, незважаючи на підготовлені організацією обґрунтування, у разі суперечки завжди існує невизначеність щодо рішення, яке конкретно прийме конкретний суд.

2. Податкове планування може охоплювати елементи уникнення податків і ухиляння від податків як окремий випадок, особливо якщо вигоди, отримані в результаті їх застосування, перевищують витрати і ризики застосування санкцій.

3. Податкове планування пов'язане з питаннями дотримання платіжних графіків, забезпечення майбутніх податкових платежів достатніми грошовими ресурсами і ще низкою інших питань, пов'язаних із податковим менеджментом, але які вже виходять за його рамки, наприклад стосуються лише фінансового менеджменту.

4. Поняття уникнення податків застосовується тільки до окремих операцій або їх взаємопов'язаних груп. Питаннями зміни організаційної структури бізнесу з метою зменшення податкових виплат займається вже виключно і безпосередньо податкове планування.

Висновки. Підбиваючи підсумки, наголосимо, що ефективність системи податкового планування більшою мірою залежатиме від методів, які використовують для її організації. Адже без наявності принципових положень, методів розробки та застосування податкове планування не зможе реалізувати

свого призначення, а виступатиме лише в ролі інструменту мінімізації податкових платежів у короткостроковому періоді – без планування діяльності компанії в перспективі. На нашу думку, для досягнення конкурентної переваги підприємствам необхідно застосовувати не окремі методи податкового планування, а гармонійне їх поєднання, що дасть змогу максимально повно використати усі легальні способи оптимізації оподаткування.

Бібліографічний список

1. Іванов Ю. Податкове планування в системі менеджменту / Ю. Іванов // Бухгалтерія. – 2005. – Вип. 9. – С. 14-15
2. Финансовое планирование и контроль : пер. с англ. / под. ред. М. А. Поукока и А. Х. Тейлора. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 462 с.
3. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
4. Бабанин В. А. Анализ международного опыта ведения и регулирования оффшорного бизнеса / В. А. Бабанин // Финансовый менеджмент. – 2004. – № 1.
5. Мельник Д. Налоговый менеджмент / Д. Мельник. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 549 с.
6. Брейли Р., Майерс С. Принципы корпоративных финансов : пер. с англ. / Ричард Брейли, Стюарт Майерс. – М. : Олимп-Бизнес, 2006. – 623 с.

Атаманенко І. Методи оптимізації налогообложения в системе налогового планирования

Выделены основные механизмы уменьшения налоговых платежей. Исследованы отдельные аспекты налогового планирования, проведен анализ основных методов внешнего и внутреннего налогового планирования. Основное внимание уделено систематизации и дополнению методов налогового планирования.

Ключевые слова: налоговая система, налоговое планирование, методы налогового планирования, налоговая политика, анализ, налоги.

Atamanenko I. Methods of optimization of taxation in the system of tax planning

The basic mechanisms of diminishing of tax payments are selected. Investigational separate aspects of the tax planning, the analysis of basic methods of the external and internal tax planning is conducted. Basic attention is spared systematization and addition of methods of the tax planning.

Key words: tax system, tax planning, methods of the tax planning, tax policy, analysis, taxes.